

ПЕРСПЕКТИВИ ОНОВЛЕННЯ ПОЛІТИКО-ВЛАДНОЇ ЕЛІТИ В УКРАЇНІ

Розглядаються визначальні проблеми і перспективи оновлення політико-владної еліти в Україні. Привертається увага до проблем формування нових цінностей, легітимного відтворення влади, утвердження інноваційного розвитку, подолання корупції, усвідомлення загальнонаціонального інтересу.

Ключові слова: політико-владна еліта, політичні цінності, легітимність, інноваційний розвиток, корупція, соціальні інтереси.

Gorbatenko Włodzimierz. Perspektywy odnowienia politycznych i rządzących elit Ukrainy.

Autor omawia podstawowe problemy i perspektywy odnowienia politycznej elity na Ukrainie. Zwraca uwagę na problem kształtowania się nowych wartości, uznania zasady legitymizacji władzy, popierania rozwoju innowacyjnego, przezwyciężenia korupcji, uświadomienia interesu narodowego.

Słowa kluczowe: elita polityczna i rządząca, wartości polityczne, legitymizacja, rozwój innowacyjny, korupcja, interesy społeczne.

Горбатенко Владимир. Перспективы обновления политико-властной элиты в Украине.

Рассматриваются определяющие проблемы и перспективы обновления политико-властной элиты в Украине. Привлекается внимание к проблемам формирования новых ценностей, легитимного воспроизводства власти, утверждения инновационного развития, преодоления коррупции, осознания общенационального интереса.

Ключевые слова: политико-властная элита, политические ценности, легитимность, инновационное развитие, коррупция, социальные интересы.

Gorbatenko Volodymyr. The perspectives of political ruling elite in Ukraine.

Main problems and prospects political ruling elite in Ukraine are shown in the article. The attention is paid to the problems of formation of new values, legitimate power, promotion of innovative development, fighting with corruption and the perception of national interest.

Key words: political ruling elite, political values, legitimacy, innovative development, corruption, social interests.

Один із найвідоміших українців у сучасному світі Богдан Гаврилишин нещодавно перевидав свою всесвітньо відому доповідь Римському клубові «Дороговкази в майбутнє». З текстом її ми ознайомились ще на початку 90-х років, однак видання 2009 року цікаве тим, що автор доповнив доповідь новим розділом, який він назвав «Україна: 20 минулих і 20 майбутніх літ». Автор детально аналізує причини послаблення організму української нації, якими він, зокрема, вважає: послідовне приниження і знищення еліт; ізоляцію країни від цивілізованого світу; девальвацію національної свідомості (гордості, самопошани).

Усе це разом узятє, на нашу думку, якраз і зумовило формування у перше 20-ліття існування незалежної України політичного режиму, який можна визначити політологічним поняттям елітократія, що включає: орієнтацію на особистісні, групові, кланові інтереси правлячих сил; невиконання правлячою верствою своїх функцій; порушення основоположних демократичних принципів – справедливості, рівності, свободи. За цих умов конструктивна позиція Б. Гаврилишина утверджує віру в те, що Україна, й зокрема її правляча верства, кардинально зміниться на краще упродовж наступних 20 років. До цього лише варто додати, що ситуація рідко змінюється сама по собі. На цей процес необхідно цілеспрямовано впливати. Виходячи з цього, спробуємо окреслити найважливіші проблеми, вирішення яких допоможе прискорити процес оновлення політико-владної еліти в Україні.

1. Формування нових цінностей. Україна є поставторитарним суспільством. Відповідно, її влада намагається вирішувати всі проблеми непрацюючими формально-правовими засобами, що виражається в термінах: заборонити, припинити, покарати, закрити,

відмінити. У об'єднаній Європі будь-які проблеми долаються формуванням відповідних цінностей через їх рекламування, соціалізацію, громадянську освіту. Відповідно і в Україні потрібно формувати інформаційними засобами (як це здійснюється в Німеччині, Великій Британії, Франції, Польщі) уявлення про смаки, гідність, законність, патріотизм, суспільну солідарність. Необхідно виробити на державному рівні відповідні критерії та механізми поширення загальнолюдських цінностей і громадянської солідарності. Причому недостатньо просто запозичити західну, демократичну систему політичних цінностей та впровадити її у масову свідомість українського суспільства. Ватро пам'ятати про те, що цінності та ідеали є органічним результатом його історичного розвитку. Тим більше, що соціологічні дослідження засвідчують наступне: «Повністю або частково ворожими по відношенню до західних традицій і цінностей є шестеро з кожних десяти українських громадян, а четверо з десяти однозначно бачать у їх поширенні більшу або меншу загрозу для нашого суспільства» [1, с. 57].

Нам варто усвідомити, що європейська перспектива – це не лише демократичні традиції, свобода руху ідей, товарів, фінансів. Це, насамперед, новий рівень відповідальності (в першу чергу, політико-владної еліти) за дотримання високих стандартів у різних галузях, за спільне майбутнє в одному домі, за можливість органічного співіснування різних культур. Що стосується громадянського суспільства, то йому не варто орієнтуватися на недосконалу систему влади. Воно має повсякчас випереджати урядові інституції.

Досвід демократичних країн доводить, що працюючу модель політичної системи неможливо створити лише через політику, інструментальними засобами. Її можна створити й необхідно творити через культуру, через залучення потенціалу базових цінностей. Сьогодні ж ми обеззброєні в культурно-політичному відношенні. Ми повірили в те, що політика є однозначно брудною справою, яка робиться лише за гроші, і, що ще страшніше, – змирилися з цим. Тоді як ще Юрій Крижанич зазначав, що політика є найблагороднішою з усіх справ.

На жаль, правляча еліта за нашої мовчазної згоди обрала чужий українському народові механістичний, маніпулятивно-технологічний варіант демократії. Наслідком цього стало те, що суспільний розвиток опанували ціннісний нігілізм, цинізм, крайнощі політичної поведінки, абсентеїзм та інші соціальні патології. Однак зазначене явище – тимчасове. Вже сьогодні, на думку О. Дубаса, політичним маніпуляціям можна протиставити на рівні конкретної людини – «усвідомлення небезпеки і самозахист», хоча вдатися до них спроможні далеко не всі. Якщо ж знання про інструменти і прийоми, маніпуляції свідомістю стане доступним для багатьох людей, то «можливі й спільні акції опору або, спочатку, акції захисту проти маніпуляції». За цих умов маніпулятори, звичайно, знаходять нові інструменти і нові прийоми. Але «це вже буде нелегка і дорога боротьба, а не придушення беззбройного і незахищеного населення» [2, с. 128]. Відтак, майбутнє за цементуючими політичну систему чинниками, такими як: соціальна ціна модернізації, справедливість, відповідальність, незалежність, свобода, солідарність, довіра.

Отже, перш ніж рухатись далі, і щоб не піти знову по зачарованому колу невдач, нам необхідно в системі вітчизняного політичного розвитку імператив Макіавеллі змінити на імператив Канта. І праву й політиці для забезпечення їхньої ефективності насамперед необхідно повернути відібрану в них етику і мораль. Високого рівня політичної культури як основи формування демократичних політичних цінностей можна досягти лише спільними зусиллями провідників нації та громадянського суспільства. Оновлена політична культура повинна стати культурою соціальної згоди, взаємоповаги, справедливості, толерантності, громадянського миру, забезпечення основоположних прав і свобод людини і громадянина.

2. Забезпечення легітимного відтворення політико-владної верхівки. Нам постійно нав'язуються референдуми про двопалатний парламент, про НАТО тощо. І це тоді, коли ми переживаємо соціально небезпечний розрив між владою і народом, який виражається у кризі легітимності й розподілу, в соціальній апатії. То чому б не досягти національної згоди з приводу співвідношення зарплат і пенсій, рівня й механізму державного утримання високопосадовців, критеріїв політичної відповідальності. В тому числі і президента, і

парламентської більшості. Варто пам'ятати про те, що політична відповідальність передбачає моральний осуд з боку суспільства, втрату довіри населення до представників істеблішменту, можливість застосування акцій громадянської непокори. Все це необхідно забезпечити відповідними механізмами: відкликання політиків, які дискредитували себе перед виборцями; автоматичної відставки; заборони обіймати державні посади на певний період або й назавжди. Між тим, як зазначає Г. Малкіна, відповідальність держави за здійснювану нею політику та її наслідки для суспільства в Україні «поки що не стала не тільки предметом законодавчого визначення, а й наукового аналізу» [3, с. 116]. Тут уже можна заперечити, оскільки останнім часом вже почали з'являтися відповідні дослідження українських політологів І. Кресіної, С. Балана, Р. Павленка і, власне, цитованої вище Г. Малкіної.

Одним з найважливіших орієнтирів у діяльності держави, пов'язаних з утвердженням європейських демократичних стандартів легітиматії влади, вважається необхідність підвищення рівня конкуренції у сфері державотворчої діяльності. Відсутність достатнього рівня конкуренції у політико-владних структурах України дозволяє номенклатурно-клановим утворенням керувати державою за допомогою волюнтаристських методів. З огляду на це, особливої ваги набуває потреба розвитку конкуренції у середовищі державних службовців, що передбачає: їх рекрутування на основі професіоналізму, а не за принципом протекціонізму; залежність службової кар'єри від особистих якостей співробітників; адекватну оплату праці державного службовця.

Якщо до 2004 року криза легітимності поширювалась на конкретних носіїв влади, то тепер значною мірою похитнулася легітимність влади в цілому, суттєво підірвана віра нашого народу в можливість демократичного правління. Що ж необхідно зробити задля подолання кризи легітимності? Тут, на нашу думку, пріоритетним варто вважати наступне.

По-перше, необхідно створити ефективні стосунки з найбільш активними у політичному відношенні соціальними групами, визначити й культивувати соціальний суб'єкт модернізації, яким в Україні може виступати інтелігенція. Відповідно, є потреба у підвищенні з боку влади ступеня довіри до цієї категорії населення, всебічне сприяння формуванню інтелектуальної еліти суспільства. Варто забезпечити на державному рівні постійну увагу до настроїв в інтелектуальному та студентському середовищі. Влада не лише повинна постійно демонструвати, а й практично підтверджувати підтримку цих груп населення, шукати нові форми взаємодії з ними як з основним «актором», провідною силою модернізаційного процесу.

По-друге, важливим завданням влади є залучення в умовах поступового вдосконалення реформ до числа їхніх суб'єктів і прихильників якомога більшої кількості консервативних елементів, здатних протистояти тиску екстремістських сил та форсуванню модернізації суспільства за будь-яку ціну. Цього можна досягти, зокрема, через збереження і розвиток «високого статусу найбільш впливових традиційних інститутів і груп, навіть у випадку втрати ними влади»; співвіднесення традиційних орієнтацій з наслідками демократизації на основі «формування цілісної платформи для реалізації завдань модернізації (патріотизм, піклування про державу, національна ідея та ін.) з одночасним зменшенням розриву між елітою і масами» [4, с. 130].

По-третє, варто прикласти консолідованих зусиль щодо подолання непрофесіоналізму і корумпованості бюрократів, утвердження максимальної позитивно-твірної реалізації представниками влади своєї політичної волі. Необхідно намагатися в процесі реформування суспільства не піддаватися ейфорії тріумфального сприйняття владою власного панування після перемоги на виборах, не втрачати розуміння недовговічності мандату довіри та здатності більшості населення поступово набувати в перехідних умовах навичок виступати основним джерелом політичної влади. До того ж, новітня історія України початку XXI століття вказує на необхідність урахування принципу реактивності, відповідно до якого «майбутня політична ситуація є реакцією на надмірності і крайності попереднього періоду» [5, с. 80]. Відтак, представники правлячої еліти не мають права залишатися в полоні теперішнього

й мусять озброїтись по відношенню до нього самоіронією і самокритикою. Усі їх погляди і практичні дії мають бути звернені в майбутнє.

3. Утвердження інноваційного розвитку. Сьогодні Україні особливу увагу слід звернути на інноваційний розвиток, як тенденцію формування майбутнього світопорядку. Інноваційність вже не зводиться лише до економічної сфери, вона охоплює буквально всі сфери функціонування суспільства і передбачає утвердження відповідного способу життя людини і соціуму. В контексті зміни характеру діяльності еліти фактично йдеться про «необхідність здійснення переходу від адміністративно-централізованої моделі управління суспільним розвитком до моделі державного управління суспільним розвитком, який ґрунтується на попиту». Потрібно досягти вагомих зрушень у переакцентуванні уваги з адміністрування, керівника, ресурсів та контролю на надання управлінських послуг; на людський потенціал управлінців, на результати управлінського процесу та на підвищення його якості, на ефективність витрат на управлінські послуги [6, с. 174].

В Україні розвиток інноваційної політики має означати її перетворення на самостійний національний проєкт. Інновації можуть і повинні стати засобом формування нової української інтелектуальної еліти. Інноваційна діяльність відзначається творчим характером, а відтак вона потребує формування особистості, здатної до самостійної діяльності. Успішно функціонувати в інноваційній сфері можливо лише за умови набуття відповідної технологічної готовності. Світ стає дедалі більш глобалізованим. За цих умов без уміння спілкуватися з іншими країнами, швидко засвоювати кращий досвід, передові знання неможливо забезпечити інноваційний розвиток, бути конкурентоспроможним.

Виходячи з вищезазначеного, нам необхідно побудувати модель розвитку України на найближчі 10-15 років, сформувані пріоритети та програми їх реалізації. Оскільки інноваційна теорія сьогодні перебуває у стані свого понятійно-категоріального самовизначення, цей напрямок потребує особливої уваги як науковців, так і представників законодавчої і виконавчої влади. У відповідності з цим академік В. Семиноженко вважає, що складовими успіху на шляху модернізації держави й суспільства в Україні мають стати: глибоке розуміння управлінською елітою природи новітніх факторів економічного зростання, а також ключових зовнішніх ризиків; консолідація усіх учасників політичного процесу навколо єдиного проєкту державного розвитку, орієнтованого на масштабну перспективу і гарантованого від фундаментальної ревізії прийдешніми політичними поколіннями; мобілізація усіх продуктивних сил суспільства навколо цілей відбудови в Україні ефективної економіки знань [7, с.10].

Все це зумовлює необхідність привернення особливої уваги до необхідності подолання на рівні держави й усього суспільства відчуження від майбутнього. Для цього на державному й недержавному рівні необхідно створювати «фабрики думок», незалежні аналітично-прогностичні центри, співтовариства наукових експертів у традиційних і нових галузях суспільного знання, які в умовах демократії відіграють роль суворого спостерігача за державним апаратом.

4. Подолання корупції. Оновлення еліти в Україні тісно пов'язане з необхідністю подолання корупції у вищих ешелонах влади. Корупція в Україні за роки її незалежного існування перетворилась на соціальне явище, що є реальною загрозою національній безпеці й суверенітету держави, оскільки вона – чинник деформації соціально-економічного і політико-правового реформування держави і суспільства.

Згідно зі звітом «Барометр глобальної корупції – 2009», оприлюдненим міжнародною організацією Transparency International, Україна визнана найбільш корумпованою серед 69 «нових незалежних країн», охоплених її дослідженням, яке проводилося із жовтня 2008 року до лютого 2009 року, а в його рамках було опитано понад 73 тис. осіб [8].

Що необхідно зробити для виходу з цього глухого кута? Група фахівців Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України під керівництвом відомого юриста О. Костенка пропонує:

1. У рамках кримінальної юстиції створити спеціальну підсистему антикорупційної юстиції, яка б консолідувала відповідні правові норми різноманітних галузей права, спрямовані на протидію корупції.

2. Створити при Міністерстві юстиції України спеціальну структуру для забезпечення протидії корупції.

3. Сприяти практичному утвердженню в Україні принципу рівності громадянина і держави перед законом і судом. Саме відсутність цього принципу сьогодні приводить до того, що державні службовці під виглядом реалізації пріоритету державних інтересів зловживають своїми повноваженнями.

4. Нормативно закріпити відповідальність за купівлю-продаж голосів у виборних (представницьких) органах, у тому числі в органах місцевого самоврядування.

5. Визнати протидію корупції шляхом розвитку соціальної, тобто політичної, економічної, правової, моральної культури громадян, фактором, без якого неможливим є подальший розвиток українського суспільства.

5. Усвідомлення загальнонаціонального інтересу. Причини невизначеності соціальних інтересів в умовах сучасного розвитку українського суспільства варто шукати у двох полюсах: 1) у посттоталітарній свідомості й недемократичній поведінці нинішньої еліти, яка свідомо продукує ідеологію соціальної нестабільності та якій невігідна ясність з ідеологією як безпосередньою причиною інтересів; 2) у середовищі відчуженої маси населення, якій у післяпомаранчевий період властиве мовчання, як своєрідна відповідь на неадекватну її прагненням модернізацію держави і суспільства. Звідси об'єктом наукового дослідження і предметом практичної діяльності вітчизняної наукової і політичної еліти тепер і в доступному для огляду майбутньому має стати реалізація перспективних інтересів (наука, освіта, культура, екологія, інноваційний розвиток, діяльність місцевих громад, пошуки альтернативних джерел енергії та ін.).

Формування спільного (загальнонаціонального) усвідомленого інтересу можливе за умови подолання кризи розподілу, яка впливає не тільки на характер державного управління, а й на свідомість кожної несправедливо обділеної людини. Таких, як відомо, в нашій країні на сьогодні є більшість. На думку М. Шульги, у нас «сформувалися дві України, два світи, які не перехрещуються. Один світ складається з кількох сотень багатих, процвітаючих родин, і другий – багатомільйонна маса людей, придувлених життям, бідністю і хворобами. Між ними не тільки розверзається прірва, а й зростає ненависть» [9, с. 441-442].

В умовах розчарування результатами розвитку України як незалежної держави залишаються неподоланими серйозні проблеми, пов'язані з ідентичністю. «Самоідентифікація особистості з соціальними групами, з одного боку, стала більш розмитою, а з іншого боку, утворюються соціальні групи з нечіткими, слабкими ідентичностями їх членів. У зв'язку з цим у соціальній поведінці українських громадян слабо проглядається прагнення реалізувати груповий, соціальний інтерес» [9, с. 442]. Одним з важливих завдань є виявлення нелегальних, неформальних каналів реалізації групових інтересів, таких як хабарництво, силовий тиск, корпоративні зв'язки, латентні мережні структури.

Українським громадянам на сьогодні бракує глибокого усвідомлення своєї належності як до спільнот (малої історії), так і до суспільства (великої історії). Це надзвичайно ускладнює колективну діяльність із захисту людьми своїх інтересів. За спостереженнями вчених, соціальні групи, наявні в українському суспільстві, виявляють активність і здатність до групової, колективної діяльності лише при стійкому незадоволенні потреби в реалізації права на життя чи за наявності визначених і відчутних загроз власним інтересам. Могутність елітних груп і слабкість громадських зумовили появу в Україні небезпечного варіанту вітчизняного некорпоративізму з претензією на монопольне представництво інтересів усього суспільства, що значною мірою зумовило спотворення принципу представництва і домінування на його основі примітивних політичних оборудок, продиктованих корпоративними інтересами.

Гармонійна взаємодія інститутів громадянського суспільства з державою дозволить поступово обмежити державне втручання в економічне і соціокультурне життя громадян. Розростання держави буде поступово зведене до мінімуму і дозволить останній зайняти належне їй в умовах сучасного розвитку місце – бути лише функцією суспільства під його постійним і всебічним контролем.

1. *Семенченко Ф.Г.* До проблеми формування політичних цінностей у сучасному українському суспільстві / Ф. Г. Семенченко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. Випуск 99. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет». – С. 56-59.

2. *Дубас О.П.* Інформаційно-комунікаційний простір: культурно-політичні детермінанти: Монографія. / О.П. Дубас – К.: Генеза, 2011. – 255 с.

3. *Малкіна Г.М.* Політична відповідальність у демократичному суспільстві (інституціональний аспект): Монографія. / Г.М. Малкіна – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. – 323 с.

4. *Горбатенко В.П.* Стратегія модернізації суспільства: Україна і світ на зламі тисячоліть. Монографія. / В.П. Горбатенко – К.: Видавничий центр «Академія», 1999. – 240 с.

5. *Горбатенко В.П.* Політичне прогнозування: Теорія, методологія, практика. – К.: Генеза, 2006. – 400 с.

6. *Інноваційний розвиток України: політико-правові аспекти* / За ред. В.П. Горбатенка: Монографія. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка»», 2006. – 248 с.

7. *Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: В 3 т.* / За ред. акад. НАН України В.М. Гейця, акад. НАН України В.П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б. Є. Кваснюка. Т. 1. Економіка знань – модернізаційний проект України. – К.: Фенікс, 2007.– 544 с.

8. *Запобігання та боротьба з корупцією: політичні декларації замість реальних заходів і дій.* – К.: Центр громадської експертизи, 2009. – 72 с.

9. *Шульга М.О.* Дрейф на узбіччя. Двадцять років суспільних змін в Україні. / М.О. Шульга– К.: ТОВ «Друкарня «Бізнесполіграф», 2011. – 448 с.